

V. Gordienko, L. Kopets

PERCEPTION ANOTHER PEOPLE AS SOLUTION OF COMMUNICATION TASK

The article presents problem of perception another people as solution of communication task, it is analyzed types of communication tasks, which correspond with start of communication in different social situations, it is presented psychological mechanisms, which support solutions of communication tasks, it is defined characteristic of perceptual solutions for different forms of communication: primitive, standardized, manipulative, conventional, professional business, game-playing, spiritual.

Keywords: perception another people, perceptual tasks, communication tasks, acceptor of actions, psychological mechanisms of communication, different forms of communication, perceptual solutions for different forms of communication, primitive, communication, standardized communication, manipulative communication, conventional communication, professional business communication, game-playing communication, spiritual communication.

Матеріал надійшов 27.06.2013

УДК 371.132:371.134

Боднар А. Я., Макаренко Н. Г.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ПРЕДСТАВНИКІВ СТРЕСОГЕННИХ ПРОФЕСІЙ (НА ПРИКЛАДІ ПРАЦІВНИКІВ ПРИВАТНИХ ОХОРОННИХ СТРУКТУР)

У статті проаналізовано комплекс психологічних характеристик особистості, пов'язаних із стресостійкістю, та стресогенний характер професійної діяльності на прикладі працівників приватних охоронних структур.

Ключові слова: працівник приватної охоронної структури, психологічна стійкість до стресу, стресогенний характер професійної діяльності працівників, рівень нервово-психічної напруженості, стресостійкість особистості.

Актуальність дослідження проблеми стресостійкості співробітників приватних охоронних структур (ПОС) обумовлена тим, що сьогодні в Україні поряд з державними правовиконавчими правоохоронними органами, вагомий внесок у забезпечення порядку й безпеки підприємства різних форм власності, захист життя й здоров'я громадян роблять недержавні охоронні структури, які виникли в нашій країні майже 10 років тому. Увесь цей час недержавні підприємства безпеки виконують не тільки

правоохоронну функцію, а й грають важливу роль у забезпеченні робочих місць, сприяючи формуванню повноцінного демократичного суспільства.

В умовах збільшення кількості приватних охоронних організацій, криміналізації суспільних відносин особливо доцільне вивчення процедур і методик підбору кандидатів на роботу у приватні охоронні підприємства.

Професійна діяльність працівників приватних охоронних структур (ПОС) характеризу-

ється постійним впливом значного числа стресчинників і надає підвищені вимоги до психологічних якостей, що забезпечують стресостійкість особистості, детермінують способи подолання стресу в стресогенних ситуаціях і, як наслідок, ефективність діяльності в екстремальних умовах.

Щоб подолати стрес, кожна людина використовує власні стратегії (стратегії подолання, копінг-стратегії) на основі особистісного досвіду та психологічних резервів (особистісні ресурси або копінг-ресурси). Відповідно, долаючи поведінка розглядається як результат взаємодії копінг-стратегій та копінг-ресурсів [4]. Стратегії подолання стресу (копінг-стратегії) трактуються як способи аналізу стресогенних чинників, що виникають у відповідь особистості на сприйману загрозу та способи поведінки в даних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що психологічні механізми стратегії і ресурси подолання стресу працівників екстремального профілю дії, також і співробітників підприємств недержавної безпеки, практично не вивчені.

Окремі аспекти проблеми вдосконалення професійної діяльності розроблялися ще на початку ХХ століття в руслі загальної психології, психології праці, вікової та педагогічної психології (Г. Мюнстерберг, О. Липман, В. Штерн, С. Г. Геллерштейн, М. Д. Левітов, О. М. Іванова, Є. О. Клімов та інші). Після Другої світової війни виникла необхідність розвитку інших напрямків психологічної науки, зокрема військової та юридичної психології, психології діяльності в особливих умовах (М. І. Д'яченко, Б. Ф. Ломов, К. К. Платонов, О. М. Столяренко, А. В. Тімченко, О. Г. Базанов, І. І. Малопурін, Ю. М. Забродін, Л. П. Степанова, П. І. Клімук та інші). Проте аналіз наукових праць показав, що велика кількість психологічних проблем удосконалення професійної діяльності ще залишається невирішеною.

Вивчені нами першоджерела присвячено, головним чином, окремим методичним та організаційним аспектам відбору та тестування кадрів (Б. Г. Бовін, В. М. Богданов, В. А. Варламов, М. В. Воропаєв, А. В. Козодаєв, М. В. Виноградов, М. О. Калашников, Л. М. Колодкін, Ю. Ф. Лазарєв, В. І. Лебедєв, В. В. Лебедько, Г. М. Мякішев, Л. В. Нікандрова, В. Ф. Назаренко, А. С. Силін та ін.) або містять узагальнені переліки якостей працівників окремих служб органів внутрішніх справ (В. І. Барко, А. В. Гайдашук, С. Є. Тихонов, А. В. Фатула, Г. А. Філанович,

І. О. Шматко та інші). У працях зарубіжних авторів – Дж. Вогна, Г. Каца, Х. Морріса, Дж. Страттона, Р. Таннехілла, Я. Уествуда – лише загалом розкрито систему підбору кадрів до поліцейських органів.

Психологічному аналізу діяльності тілоохоронців як окремому специфічному виду охоронної діяльності надавав значення С. В. Попов [7], але, окрім цього є й такі різновиди охоронної діяльності: охоронці великих промислових та торгових об'єктів, банків тощо.

У сучасних дослідженнях робляться спроби врахувати особистісний рівень у процесі професійного психологічного відбору до приватних охоронних організацій і служби безпеки (М. О. Левандей, О. В. Онищенко, А. В. Панкратова, В. А. Толочек та інші). Крім того, нині активно розробляються проблеми психологічного відбору та прогнозування успішності професійної діяльності співробітників приватних охоронних організацій (В. Белоконь, Н. Борисенко, Ю. Ю. Бузикіна, П. Н. Єрмаков, С. В. Попов, В. К. Пястолов, А. Є. Тарасов та ін.), проблеми психологічної підготовки охоронців (П. Корж, І. Клопов, О. Ю. Михайлова, С. Н. Федоткіна та ін.). Незважаючи на це, досліджень, де б застосовувався комплексний підхід до проблеми психологічного супроводу діяльності охоронців, недостатньо.

Метою статті є аналіз стресостійкості та стресогенного характеру професійної діяльності на прикладі працівників приватних охоронних структур.

Відповідно до мети у статті визначено такі **завдання**:

- здійснити аналіз проблеми психологічної стійкості до стресу в науковій літературі;
- обґрунтувати тезу про те, що стресогенний характер професійної діяльності співробітників приватних охоронних структур обумовлює високий рівень нерво-психічного напруження.

Основний зміст статті. Стресогенний характер професійної діяльності даної категорії працівників обумовлює високий рівень нерво-психічного напруження. Проблема психологічної стійкості до стресу є професійно значущою, оскільки від неї залежить ефективність оперативно-службової діяльності співробітників ПОС. Вирішення цієї проблеми вимагає проведення комплексних досліджень способів стресоподолання у співробітників ПОС, виявлення особливостей провідних копінг-стратегій в умовах професійної діяльності, оцінки провідних особистісних ресурсів і психологічних резервів.

Стресостійкість ми розуміємо як складну інтегральну властивість особистості, взаємозв'язану з системою елементів, представлених комплексом інтелектуальних, когнітивних, емоційних і особистісних якостей, які забезпечують індивідуальну можливість переносити значні розумові, фізичні, вольові та емоційні навантаження, зберігаючи ефективність функціонування у стресогенній ситуації [3]. Під *стресогенною ситуацією* ми розуміємо змінені умови звичного середовища життєдіяльності людини.

Проведені до цього дослідження дозволили нам виділити комплекс психологічних характеристик особистості, пов'язаних із стресостійкістю, який включає когнітивно-інтелектуальний та емоційно-особистісний блоки [1; 2; 3].

До когнітивно-інтелектуальних особливостей особистості, що безпосередньо впливають на формування високого рівня стресостійкості, ми відносимо такі.

Гнучкість мислення, під якою ми розуміємо швидкість перебудови звичного сприйняття, уявлень і думок у зміненій ситуації, а також своєчасне і адекватне для цієї ситуації прийняття рішень. Гнучкість мислення пов'язана із зміною інтерпретацій властивостей ситуації та якісним інтелектуальним перетворенням стресогенної ситуації. Когнітивна ж ригідність – з труднощами в перебудові звичного сприйняття, уявлень і думок у зміненій ситуації і як наслідок – затримка своєчасного і адекватного ситуації ухвалення рішень. На поведінковому рівні дана властивість виражається в здатності застосовувати більшу кількість різноманітних способів поведінки, причому варіативність способів, на наш погляд, залежить від розвитку, зокрема, такої якості, як абстрактність мислення.

Абстрактність мислення як одна з характерних ознак здатності продукувати нові ідеї на основі минулого досвіду. На думку О. Харві, Д. Ханта, Р. Шродера, в основі абстрактності / конкретності лежать такі психологічні процеси, як диференціація й інтеграція понять. Полюс абстрактності передбачає високу диференціацію і високу інтеграцію. Для людей, що володіють даною якістю, характерна незалежність від безпосередніх властивостей ситуації, орієнтація на внутрішній досвід, гнучкість, креативність та інше [10].

Поленезалежність як показник індивідуально-своєрідного способу переробки інформації, що характеризує специфіку інтелектуальної діяльності особистості. *Поленезалежність / поленезалежність* – один з перших виділених і детально вивчених Г. Уїткіном когнітивних стилів,

який він розумів як глобальну домінуючу тенденцію особистості орієнтуватися при вирішенні проблем або на інших людей, або на себе. На думку дослідника, поленезалежні особи виявляють високу особистісну автономність, стабільний образ «Я», опору на власний досвід і самостійний аналіз ситуації в процесі ухвалення рішень, що, на наш погляд, є важливим компонентом стресостійкості представників стресогенних професій.

Розвинені перцептивні здібності: перцептивна увага, спостережливість. Розвинені мнемічні здібності, зокрема оперативна пам'ять, здібність до продуктивного опосередкованого запам'ятовування. Розвинені інтелектуальні здібності – оперативне мислення, вміння зосередитися, вміння диференціювати істотне від другорядного, знаходити істотні зв'язки між явищами.

До емоційно-особистісних властивостей, що роблять суттєвий вплив на формування стресостійкості, ми відносимо такі.

Емоційна стійкість. Афективні переживання, супроводжуючи стрес, можуть призвести до негативних змін в організмі людини. Відомо, що саме емоційний апарат першим включається в стресову реакцію під впливом екстремальних чинників. Під емоційною стійкістю ми розуміємо здатність долати стан зайвого емоційного збудження при виконанні складної діяльності.

Оптимізм як властивість особистості (переважання позитивного емоційного фону настрою). Оптимістичне сприйняття навколишнього світу сприяє емоційній організації у стресогенних ситуаціях, оскільки прогноз майбутніх змін будуватиметься, зазвичай, у позитивному напрямі. Рівень проявлення емоційної реакції у відповідь на стресогенну ситуацію багато в чому залежить від схильності до переживань емоцій певної модальності, тобто від стійких особливостей емоційності [9]. До позитивної емоційної диспозиції, на нашу думку, може бути віднесена і така властивість особистості, як оптимізм.

Середній рівень особистісної тривожності. Під тривожністю ми розуміємо особистісну властивість, обумовлюючи готовність до тривожних реакцій. Середній рівень особистісної тривожності ми розглядаємо як оптимальний рівень готовності суб'єкта до цілеспрямованих зусиль по формуванню адаптивної поведінки в стресогенній ситуації. Знижена, як і висока, особова тривожність призводить до порушення поведінкової інтеграції, яка зумовлює або ігнорування сигналів небезпеки, або перебільшення ступеня їх значущості, відповідно.

Середній рівень агресивності. Агресивність ми розглядаємо як стійку особистісну особливість світосприймання і світобачення, яка виражається в готовності до агресивних дій відносно іншого і залежить від готовності особистості сприймати й інтерпретувати поведінку іншої людини відповідним чином [8]. За середній рівень агресивності ми вважаємо той ступінь прояву агресії, яка як реакція на загрозу життєвим інтересам людини є достатньою для ефективного функціонування і підтримки особистого психологічного і фізичного здоров'я в стресогенних умовах.

Внутрішній локус контролю. Внутрішній контроль засновано на сприйнятті життєвих подій як наслідків особистих дій, підконтрольних самій людині. На думку В. О. Бодрова, інтернали мають у своєму розпорядженні ефективнішу когнітивну систему: вони витрачають визначальну частку своєї енергії на отримання інформації і як наслідок докладають більше зусиль для управління ситуацією, на відміну від екстерналів, які більше покладаються на випадок. Інтернали мають більш виражену тенденцію розробляти конкретні плани дій в різних ситуаціях, що дозволяє впливати на значущі для них події і таким чином успішніше долати стреси [4].

Розуміючи під спрямованістю особистості стійку сукупність мотивів, орієнтуючих діяльність людини, незалежних від наявної ситуації, ми вважаємо, що провідними мотивами, які впливають на формування стресостійкості є у відносно рівноважному поєднанні мотиви власного благополуччя, – як стійке прагнення підтримки фізичного і психологічного комфорту; прагнення до взаємодії з іншими людьми – як задоволення потреби в пізнанні (отримання інформації від інших), потребі в соціальних контактах; мотиви досягнення: прагнення до досягнення поставлених цілей як спосіб самовираження і самоствердження. Причому мотиви досягнення в ситуаціях регламентованої діяльності (робота, навчання, спортивні змагання та ін.) мають певну перевагу.

Помірно-оптимальна поведінкова активність як показник середньої (оптимальної) психічної активності, що разом із зазначеними характеристиками, на наш погляд, сприяє продуктивній активності при оцінці варіантів поведінки в складних (стресогенних) умовах і може виражатися при необхідності у високій поведінковій активності при вирішенні завдань з подолання стресогенної ситуації.

На підставі отриманих у ході проведеного емпіричного дослідження кількісних даних, які дозволили виявити значущі взаємозв'язки між показниками стресостійкості, показниками когнітивних, інтелектуальних, емоційних, особистісних та інших властивостей особистості, описано психологічні портрети осіб з різним рівнем стресостійкості [3].

Опитування провідних фахівців приватних охоронних структур різних країн світу показало, що основними факторами їх успіху були такі:

1. Інтерес і бажання займатися саме такою професійною діяльністю.
2. Висока професійна компетентність і спеціальна управлінська підготовка.
3. Уміння працювати з людьми, спілкуватися, переконувати впливати на людей.
4. Гнучкість, нестандартність, оригінальність мислення.
5. Оптимальне співвідношення ризикованості і відповідальності в характері.
6. Уміння передбачати розвиток подій у майбутньому, інтуїція [6].

Безпосередній практичний інтерес з точки зору можливостей прогнозування ефективності професійної діяльності і профілактики різних психологічних і психосоціальних розладів для нас становить вивчення способів подолання стресу та їх взаємозв'язки з психологічними особливостями стресостійкості представників стресогенних професій, таких як працівник приватної охоронної структури.

З цією метою проведено дослідження в одному з приватних охоронних підприємств, яке здійснює охорону переважно великих промислових об'єктів, складів, заводів із виготовлення будівельних матеріалів тощо. Опитувані приватної охоронної структури (48 чол., у віці від 21 до 45 років), усі чоловічої статі. З них 15 чоловік – віднесено до групи осіб з високим рівнем стресостійкості, 15 – до групи осіб з середнім рівнем стресостійкості (усі вони співробітники підприємств, що мають стаж роботи на даних підприємствах від півтора до двох років) і 18 чоловік – до групи осіб з низьким рівнем стресостійкості (претенденти на посади охоронців, що проходили психологічне дослідження в рамках профвідбору). Рівень стресостійкості визначався за допомогою батареї методик, апробованих у попередніх експериментальних роботах [1; 3]. Стратегії стресоподолання вивчалися за допомогою копінг-тесту WCQ Р. Лазаруса в адаптації Т. Л. Крюкової [5]. Як кількісний показник узагальненої якісної характеристики вибору копінг-strate-

Таблиця. Середньостатистичні показники шкал методики WCQ трьох груп випробовуваних з різними рівнями стресостійкості (M±m, Mo, t – критерій Стьюдента)

Шкали WCQ	Високий рівень стресостійкості	Середній рівень стресостійкості	Низький рівень стресостійкості	
Конфронтаційний копінг	9,2±1,57 11	13,0±1,04 14	15,8±2,95 16	1,9
Дистанціювання	4,9±0,61 5	7,8±1,37 9	12,5±1,19 11	2,5**
Самоконтроль	12,7±1,09 13	15,2±0,89 14	4,8 ±1,25 4	3,2**
Пошук соціальної підтримки	10,3±1,01 9	6,8±0,98 8	14,1±1,54 14	1,9
Ухвалення відповідальності	14,6±0,77 15	6,8±0,92 6	4,6±0,86 4	2,5**
Втеча-унікнення	5,8±1,10 5	9,0±0,94 10	14,9±1,18 14	2,5**
Планування вирішення проблеми	12,61±0,06 13	8,35±0,08 9	5,24±0,13 5	2,4*
Позитивна переоцінка	11,62±0,28 11	8,65±0,23 9	9,62±0,16 10	1,2

Примітка: достовірність відмінності між тип-тах значеннями: * – $p < 0,05$; ** – $< 0,01$.

гій, типових для кожної з трьох груп випробовуваних, ми використовували середні значення ознаки, що вивчалася (M). У наведеній таблиці міститься так само інформація про значення (Mo), що найчастіше зустрічається, помилки середньоарифметичного (m).

Достовірні відмінності між значеннями виявлено між загальногруповими показниками респондентів з високим, середнім, низьким рівнями стресостійкості, що дозволило визначити основні загальногрупові тенденції своєрідності вибору стратегій стресоподолання, характерні для представників кожної з трьох груп.

У групі осіб з високим рівнем стресостійкості спостерігаються високі показники частоти вибору таких стратегій долаючої поведінки, як «Самоконтроль» (12,7±1,09), «Ухвалення відповідальності» (14,6±0,77), «Планування вирішення проблеми» (12,61±0,06). Таким чином, можна передбачати, що представники даної категорії співробітників проявляють схильність до регулювання своїх емоцій і поведінкових актів, здібні до визнання і аналізу власних помилок з метою подальшого коригування поведінки в аналогічних ситуаціях, до вироблення чіткого плану дій, що в стресогенних умовах професійної діяльності працівників ПОС є необхідним.

Показники вибору стратегії «Конфронтаційний допінг» (9,2±1,57) знаходяться в зоні середніх значень, що, на наш погляд, передбачає здібність до вибіркового прояву агресивних реакцій – відповідно до вимог обставин. Реакція на конкретний загрозливий об'єкт, що існує в реальності, який, будучи нейтралізованим, припинить свою дію, є достатньою для ефективного функціонування і підтримки особистої безпеки. За певних обставин, як один з адаптивних механізмів, виявляється здібність до позитивної переоцінки ситуації, використання творчих ресурсів особистості, здатність звернутися по допомогу

до іншого («Позитивна переоцінка» – 11,62±0,28, «Пошук соціальної підтримки» – 10,3±1,01). Когнітивні і поведінкові зусилля відділення від ситуації і зменшення її значущості, схильність до уникнення проблем найменш характерні стратегії стресоподолання для представників цієї групи, про що свідчать низькі показники частоти вибору стратегій «Дистанціювання» (4,9±0,61) і «Втеча-унікнення» (5,8±1,10).

У групі осіб з середнім рівнем стресостійкості високі показники зафіксовано по шкалах «Самоконтроль» (15,2±0,89) і «Конфронтаційний копінг» (13,0±1,04), що у поєднанні з показниками інших шкал може бути інтерпретовано як схильність до деперсоніфікації загрози, гіпертрофованого контролю над емоціями та поведінкою й, як наслідок, до хаотичних агресивних реакцій у стресогенній ситуації. Крім того, надмірний контроль над емоціями призводить до виникнення перенапруження і може провокувати психосоматичні захворювання, а низька здатність до перейняття відповідальності на себе – у тому числі і щодо власного здоров'я, і безпеки («Ухвалення відповідальності» – 6,8±0,92), низька здатність до пошуку інформаційної і емоційної підтримки («Пошук соціальної підтримки» – 6,8±0,98) – посилює дію негативних чинників. Проте показники вибору стратегій «Дистанціювання» (7,8±1,37), «Планування вирішення проблеми» (8,35±0,08), «Втеча-унікнення» (9,0±0,94), «Позитивна переоцінка» (8,65±0,23) знаходяться в зоні середніх значень, тобто дають можливість передбачати, що при навчанні доцільному використанню власних психологічних ресурсів діапазон вибору адаптивних стратегій стресоподолання може бути значно розширений.

Своєрідність поєднання вибору стратегій стресоподолання в групі осіб з низьким рівнем стресостійкості може бути інтерпретована таким чином. Для даної групи випробовуваних харак-

терна недостатня здатність до пошуку взаємозв'язку між своїми діями і значущими подіями власного життя («Ухвалення відповідальності» – $4,6 \pm 0,86$); схильність більшість цих подій тлумачити як випадковість або результат дій інших людей («Дистанціювання» – $12,5 \pm 1,19$; «Самоконтроль» – $4,8 \pm 1,25$), не вважати за важливий чинник організації власної життєдіяльності і не робити щодо проблемно-сфокусованих зусиль змінити ситуацію («Планування вирішення проблеми» – $5,24 \pm 0,13$). Дані особливості когнітивної оцінки ситуації і поведінкових реакцій можуть продукувати, з одного боку, активний пошук соціальної підтримки, як один із способів відходу від відповідальності («Пошук соціальної підтримки» – $14,1 \pm 1,54$; «Втеча-уникнення» – $14,9 \pm 1,18$), з другого боку – невмотивовані різноспрямовані агресивні реакції («Конфронтаційний допінг» – $15,8 \pm 2,95$). Середні показники вибору стратегії «Позитивна переоцінка» ($9,62 \pm 0,16$) в цьому контексті можливо тлумачити як ситуативну залежність когнітивно-емоційної оцінки подій.

У результаті кореляційного аналізу встановлено взаємозв'язки показників стресостійкості і показників когнітивних, інтелектуальних, емоційних, особистісних якостей. Значущі коефіцієнти кореляції продемонстрували наявність зв'язків, що зосередилися на двох полюсах і умовно утворили два взаємозв'язані блоки: зв'язки стресостійкості з показниками когнітивно-інтелектуальних якостей й зв'язки стресостійкості з показниками емоційно-особистісних якостей (таблиця).

На позитивному полюсі виявилися зв'язки стресостійкості з когнітивно-інтелектуальними характеристиками, що представлені показниками об'єму оперативної зорової пам'яті (Оозп), продуктивності зорового сприйняття (ЗС), продуктивності опосередкованого запам'ятовування (Поз), показниками елементів абстрактного мислення (АМмс – метафоричні і АМгс – геометричні символи), показниками полenezалежності (ПНЗ), пластичності мислення (Пр); а також зв'язки стресостійкості з емоційно-особистісними характеристиками, що представлені показниками загальної інтернальності (Іо), інтернальності у галузі невдач (Ін), інтернальності у галузі здоров'я (Із), інтернальності у галузі досягнень (Ід), інтернальності у галузі виробничих відносин (Ів), інтернальності у галузі сімейних відносин (Іс), інтернальності у галузі міжособових відносин (Ім), спрямованості на завдання (СЗ). На негативному полюсі сконцентровано зв'язки стресостійкості з показниками емоційно-особис-

тисних якостей особистості: іпохондрії (Іс), психопатії (Pd), психастенії (Pt), шизофренії (Sc), параної (Pa), гіпоманії (Ma), схильності до відкритої агресивної поведінки (Свап).

У результаті факторного аналізу показників стресостійкості та різнорівневих властивостей особистості отримано модель, яка поєднує два фактори.

Перший фактор – «стресостійкість» – на позитивному полюсі представлено показниками стресостійкості (Усу – самооцінки, Ео – експертної оцінки), когнітивних і інтелектуальних властивостей (Пр – пластичність-ригідність, АМмс та АМгс – елементи абстрактного мислення, Окзп – особливості зорової пам'яті, ПНЗ – полenezалежність-полезалежність, ЗС – особливості зорового сприйняття), показниками інтернальної локалізації контролю в життєвих ситуаціях (Іо – загальна інтернальність, Іс – інтернальність у галузі сімейних відносин, Ів – інтернальність у галузі виробничих відносин), показником спрямованості особистості (СЗ – спрямованість на завдання); на негативному полюсі – показниками спрямованості особистості на себе (СЗ), невротичних рис особистості (показники шкал D – депресії, Іс – іпохондрії за методикою ММРІ).

Другий фактор – «риса особистості, які утруднюють адаптацію до стресу» – на позитивному полюсі представлено показниками акцентуованих рис особистості (шкали Pt – психастенія, Sc – шизофренія, Pd – психопатія, Ma – гіпоманія, Pa – параноія за методикою ММРІ), схильності до відкритої агресивної поведінки (Свап); на негативному полюсі – показниками екстернальної локалізації контролю (Ід – інтернальність у галузі досягнень, Іо – загальна інтернальність). Результати факторного аналізу не тільки демонструють наявність тісних взаємозв'язків властивостей, що вивчаються, а й підтверджують теоретично обґрунтовану в роботі структуру комплексу, представлену двома блоками показників: когнітивно-інтелектуальних і емоційно-особистісних характеристик.

Проведений аналіз показників когнітивно-інтелектуальних і емоційно-особистісних характеристик трьох груп респондентів дозволив описати психологічні портрети осіб з високим, середнім та низьким рівнями стресостійкості.

Як узагальнена кількісна характеристика кожного показника, що вивчається, при побудові зведених профілів і діаграм використовувалися міри центральної тенденції: середньоарифметична (M), значення помилки середнього (m), мода (Mo). Для перевірки достовірності відмін-

ностей властивостей симптомокомплексу, що вивчаються, в групах респондентів з різними рівнями стресостійкості використовувався t-критерій Стьюдента. Отримані дані продемонстрували існування індивідуальних відмінностей в характері показників, що вивчаються.

Особистість з високим рівнем стресостійкості характеризується такими якостями, як емоційна стійкість, середній рівень тривожності, агресивності, переважання позитивного емоційного фону настрою, помірно-оптимальна поведінкова активність (Hs=49,3; D=54,1; Hy=47,8; Pd=51,7; Pt=48,5; Ma=54,3), інтернальний локус контролю (Io=31,3), переважання ділової спрямованості особистості (C3=32,77). Дані характеристики поєднуються з високим ступенем розвитку когнітивних та інтелектуальних якостей, безпосередньо з: гнучкістю мислення (Пр=0,735); абстрактністю мислення (АМмс=4,08; АМгс-1,48); вираженою полнезалежністю (ПНЗ=3,36); здібністю до високої продуктивності зорового сприйняття (ЗС=13,9); високою продуктивністю оперативної пам'яті (Овзп=9,83) і опосередкованого запам'ятовування (Поз=13,1); умінням зосередитися; умінням диференціювати істотне від другорядного, знаходити визначальні зв'язки між явищами.

Для групи осіб з середнім рівнем стресостійкості характерними виявилися такі якості: знижена емоційна стійкість; лабільність емоційного фону настрою. Виділяється загальногруппова варіативність показників рівнів особистісної тривожності та агресивності (в більшості випадків характерний або високий, або знижений рівень даних психологічних характеристик). Тестові показники локуса суб'єктивного контролю мають середні значення, особи з такими показниками можуть бути віднесені до «змішаного типу», проте в межах даної групи респондентів визначається тенденція до інтернального рівня суб'єктивного контролю (Io=22,21). У мотиваційній структурі спрямованості особистості осіб з середнім рівнем стресостійкості наявна відносно рівна присутність колективістської і особистісної спрямованості, менш представлена ділова спрямованість (СВ=30,4; СС=30,3; СЗ=29,0). Показники ознаки полнезалежності-полнезалежність так само мають середні значення, що вказує й на залежність сприйняття ситуації від контексту (ПНЗ=2,55). Для осіб даної групи, порівняно з представниками першої групи, характерні знижені показники гнучкості мислення (Пр=0,447), абстрактності мислення (АМмс=2,17; АМгс-0,85), продуктивності опосередкованого запам'ятовування (Поз=12,0),

об'єму оперативної зорової пам'яті (Оозп=9,21), продуктивності зорового сприйняття (ЗС=13,4).

Представники групи осіб з низькими показниками стресостійкості характеризуються емоційною нестійкістю, домінуванням негативного емоційного фону настрою (песимістичними тенденціями в оцінці власних можливостей та дій, що відбуваються), високим рівнем особистісної тривожності, високим або зниженим рівнем агресивності, гіпертрофованим або зниженим рівнем поведінкової активності (Hs=54,1; D=56,6; Hy=48,9; Pd=55,7; Pt=55,0; Ma=61,1); екстернальним локусом суб'єктивного контролю (Io=13,90), значним переважанням особової спрямованості особистості (СВ=29,25; СС=33,38; СЗ=27,35); для них характерні також ригідність мислення (Пр=0,30), знижена здатність продукувати нові ідеї на основі минулого досвіду (АМмс=1,38; АМгс-0,57), виражена полнезалежність (ПНЗ=2,09), знижена продуктивність оперативної зорової пам'яті (Оозп=7,14), знижена продуктивність опосередкованого запам'ятовування (Поз=10,1), знижена продуктивність зорового сприйняття (ЗС=10,6).

Висновки. Зазначимо: вивчення серед опитуваних приватної охоронної структури, яких було розділено на 3 групи, рівня стресогенності до умов охоронної діяльності, виявило таке. Стресогенний характер професійної діяльності даної категорії працівників обумовлено високим рівнем нервово-психічного напруження. На підставі отриманих у ході проведеного емпіричного дослідження кількісних даних, які дозволили виявити значущі взаємозв'язки між показниками стресостійкості, показниками когнітивних, інтелектуальних, емоційних, особистісних та інших властивостей особистості, описано психологічні портрети осіб з різним рівнем стресостійкості.

Опитувані охоронного підприємства (48 чол., у віці від 21 до 45 років), усі чоловічої статі. Серед них 15 чоловіків – віднесено до групи осіб з високим рівнем стресостійкості, 15 – до групи осіб з середнім рівнем стресостійкості (усі вони співробітники підприємств, що мають стаж роботи на даних підприємствах від півтора до двох років) і 18 чоловік – до групи осіб з низьким рівнем стресостійкості (претенденти на посади охоронців, що проходили психологічне дослідження в рамках профвідбору).

Проведений аналіз показників когнітивно-інтелектуальних і емоційно-особистісних характеристик трьох груп респондентів дозволив описати психологічні портрети осіб з високим, середнім та низьким рівнями стресостійкості. Експеримент підтвердив, що особи з високим рівнем стресостійкості належать до першої групи

(21 людина) і цілком відповідають вимогам спеціальності. Особи з середнім рівнем стресостійкості склали другу групу охоронців (16 чоловік), які мають середній рівень професійної придатності, й низьким рівнем стресостійкості відповідають охоронці третьої групи, які за методикою ММРІ-2 (застосована на першому етапі дослідження) були визнані професійно непридатними.

Емпірично доведено, що відмінності у прояві різних рівнів стресостійкості обумовлюються специфічним поєднанням якісних й кількісних характеристик особистості, які складають комплекс когнітивних, інтелектуальних, емоційних, особистісних та інших властивостей особистості, пов'язаних зі стресостійкістю, і відповідають вимогам спеціальності.

Список літератури

1. Белова М. Э. Индивидуально-личностные особенности стрессоустойчивости сотрудников негосударственных предприятий безопасности / М. Э. Белова, Н. Ф. Будиянский // Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України / ред. акад. С. Д. Максименка. – К. : Міленіум, 2007. – Вип. 33. – С. 272–278.
2. Белова М. Э. Применение методики ММРІ в целях исследования психологических особенностей лиц с различным уровнем стрессоустойчивости / М. Э. Белова, Н. Ф. Будиянский // Известия международной славянской академии образования им. Я. А. Коменского. – Бендеры, 2006. – № 4. – С. 235–238.
3. Білова М. Е. Психологічні особливості осіб з різним рівнем стресостійкості (на прикладі працівників стресогенних професій) : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / М. Е. Білова // Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2007. – 20 с.
4. Бодров В. А. Психологический стресс: развитие и преодоление / В. А. Бодров. – М. : ПЕР СЭ, 2006. – 528 с.
5. Крюкова Т. Л. Опросник способов совладения (адаптация методики ЛТСО) / Т. Л. Крюкова, Е. В. Куфтяк // Журнал практического психолога. – 2007. – № 3. – С. 93–112.
6. Крисин А. В. Частные сыскные и охранные агентства за рубежом : практика создания, функционирования и подбора кадров / А. В. Крисин. – Екатеринбург : ЕГУ, 1992. – 88 с.
7. Попов С. В. Психологический отбор телохранителей / С. В. Попов. – СПб. : Изд-во «Скифия», 2000. – 96 с.
8. Пунапова Ю. В. Профессиональная деформация: понятие и условия возникновения / Ю. В. Пунапова // Профессиональная деформация и проблемы профессионализма : [сб. науч. трудов / ред. В. П. Подвойский]. – 2000. – № 1. – С. 22–24.
9. Росс Л. Человек и ситуация / Л. Росс, Р. Нисбетт. – М. : Аспект-Пресс, 1999. – 429 с.
10. Федоткин С. Н. Основы охранной деятельности. Практическое пособие для сотрудников негосударственных охранных организаций / С. Н. Федоткин – М. : Изд-во НЦ ЭПАС, 2002. – 304 с.

A. Bodnar, N. Makarenko

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF REPRESENTATIVES STRESS RESISTANCE OCCUPATIONS (IN EXAMPLE OF WORKERS PRIVATE SECURITY STRUCTURES)

This article analyzes the complex psychological characteristics of the person associated with stress and stressor nature of professional activities on the example of employees of private security firms.

Keywords: an employee of a private security structures, psychological resilience to stress, stressor nature of professional workers, the level of mental stress, stress personality.

Матеріал надійшов 17.04.2013